

ΘΕΟΛΟΓΙΑ

ΤΡΙΜΗΝΟΝ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟΝ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ

ΤΟΜΟΣ ΝΕ'

ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ - ΜΑΡΤΙΟΣ 1984

ΤΕΥΧΟΣ Α'

Ο ΛΟΓΟΣ ΤΟΥ ΘΕΟΥ ΠΗΓΗ ΤΗΣ ΖΩΗΣ

ΚΑΤΑ ΤΟΝ Μ. ΑΘΑΝΑΣΙΟΝ*

Υ Π Ο

ΓΕΡΑΣΙΜΟΥ - ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ ΖΑΦΕΙΡΗ

Μητροπολίτου Περιστερίου - Καθηγητού Πανεπιστημίου

ΜΕΡΟΣ Γ'

Ο ΛΟΓΟΣ ΤΟΥ ΘΕΟΥ, Η ΑΙΩΝΙΟΣ ΖΩΗ ΚΑΙ Ο ΑΝΘΡΩΠΟΣ

1. Ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ καὶ ὁ ἄνθρωπος μέτοχοι τῆς ζωῆς τοῦ οὐρανοῦ Πατρὸς.

Ἡ ὑπὸ τοῦ οὐρανοῦ Πατρὸς μετάδοσις τῆς ζωῆς εἰς τὸν ἑαυτοῦ Λόγον καὶ Υἱὸν ἅφ' ἑνὸς καὶ ἐν συνεχείᾳ ἢ μετάδοσις αὐτῆς εἰς τὸν ἄνθρωπον ἅφ' ἑτέρου ἀπετέλεσε σημεῖον ἀντιλεγόμενον μεταξύ τῶν Ἀρειανῶν καὶ τοῦ Μ. Ἀθανασίου. Τὸ γεγονός τοῦτο τῆς μετάδοσεως τῆς ζωῆς ἐκ τοῦ Πατρὸς εἰς τὸν Λόγον καὶ διὰ τοῦ Λόγου εἰς τὸν ἄνθρωπον ὠδήγησε τοὺς Ἀρειανοὺς εἰς τὴν παρερμηνείαν τῶν ὑφισταμένων σχέσεων μεταξύ τοῦ Πατρὸς, ὡς πηγῆς τῆς ζωῆς, καὶ τοῦ Λόγου ἅφ' ἑνός, καὶ ἅφ' ἑτέρου μεταξύ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ ἀνθρώπου, ὅστις δέχεται τὴν ζωὴν. Ὁ Μ. Ἀθανάσιος δὲν ἠδύνατο νὰ ἀποδεχθῆ τὴν ὑπὸ τῶν Ἀρειανῶν διδομένην ἐρμηνείαν ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὰς σχέσεις τοῦ Πατρὸς, τοῦ Λόγου καὶ τοῦ ἀνθρώπου ἐν συναρτήσει πάντοτε μὲ τὴν προέλευσιν καὶ μετάδοσιν τῆς ζωῆς, ἐκ τῆς ὁποίας ὁσάκις ὁ ἄνθρωπος ἀπομακρυνθῆ κυριαρχεῖται ὑπὸ τοῦ θανάτου καὶ καθίσταται «ἄλογος» καὶ δαιμονικός. Ἡ ἐπιχειρηματολογία τῶν Ἀρειανῶν ὠδήγησε τὸν Μ. Ἀθανάσιον νὰ ἐμβαθύνῃ περισσότερο εἰς τὸ πρόβλημα τῶν σχέσεων τοῦ Υἱοῦ καὶ Λόγου πρὸς τὸν Πατέρα καὶ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Λόγου πρὸς τὸν ἄνθρωπον, ὅστις διὰ τῆς ἐνσαρκώσεως τοῦ Λόγου κατέστη καὶ οὗτος υἱὸς τοῦ αὐτοῦ πάντοτε πατρὸς, γενόμενος κοινωνὸς τῆς ἀληθοῦς ζωῆς, τ.ἔ. τῆς χάριτος, τοῦ φωτὸς καὶ τῆς ζωῆς αὐτοῦ τούτου τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὅστις ἐνεργεῖ εὐθέως ἐν ταῖς καρδίαις τῶν ἀνθρώπων διὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος.

Ἡ ἐξέτασις τῆς διδασκαλίας τῶν Ἀρειανῶν ἐπὶ τοῦ ὡς ἄνω θέματος, ὡς καὶ ἡ εἰς αὐτὴν δοθεῖσα ἀπάντησις ἐκ μέρους τοῦ Μ. Ἀθανασίου ἀπετέ-

* Συνέχεια ἐκ τῆς σελ. 641 τοῦ προηγουμένου τόμου.

λεσαν ἀντικείμενον μελέτης πολλῶν ἐρευνητῶν. Διὰ τὸν λόγον δὲ τοῦτον δὲν κρίνομεν ἀναγκαῖον νὰ ἐπαναλάβωμεν ὅ,τι ἤδη ἐλέχθη ὑπὸ ἐτέρων ἐρευνητῶν τῆς διδασκαλίας τοῦ Μ. Ἀθανασίου. Οὐ μὴν ἀλλὰ εἴμεθα ὑποχρεωμένοι νὰ μελετήσωμεν ἐνταῦθα τὸ θέμα τῶν σχέσεων τούτων ὑπὸ ἓνα ὅπως εἰδικῶς πρῶσμα, τ. ἔ. ὑπὸ τὸ πρῶσμα τῶν εἰδικῶν σχέσεων, τὰς ὁποίας προϋποθέτει ἢ μετάδοσις τῆς ζωῆς ἐκ τοῦ Πατρὸς εἰς τὸν ἄνθρωπον διὰ τοῦ Λόγου, ὅστις λαμβάνει ἐπίσης τὴν ζωὴν ἐκ τοῦ Πατρὸς. Τὸ θέμα τοῦτο, ἐν τῇ οὐσίᾳ του, ἀφορᾷ ἐμμέσως μὲν εἰς τὸ εἶδος τῆς υἰότητος τοῦ Λόγου καὶ τοῦ ἀνθρώπου ἐν ἀναφορᾷ πάντοτε πρὸς τὸν αὐτὸν οὐράνιον πατέρα, ἀμέσως δὲ εἰς τὴν ὑπάρχουσαν διάκρισιν μεταξύ τῆς ἀκαταλήπτου οὐσίας τοῦ Θεοῦ καὶ τῶν ἐνεργειῶν αὐτοῦ ἐρχομένων εἰς σχέσιν πρὸς τὴν γεννητὴν κτίσιν¹³⁹.

Οἱ Ἀρειανοί, ἐξετάζοντες τὰς σχέσεις τῆς υἰοθεσίας-υἰοποιήσεως τοῦ Λόγου καὶ τοῦ ἀνθρώπου μετὰ τοῦ Πατρὸς, ὑπεστήριξαν, ὅτι οὐδεμία μεταξύ τῶν δύο υἰοθεσιῶν ὑπάρχει διαφορά, καὶ ὅτι ὁ Λόγος μόνον ἐν μεταβατικῇ καὶ οὐχὶ ἐν πραγματικῇ ἐννοίᾳ δύναται νὰ χαρακτηρισθῇ ὡς Θεὸς βάσει πάντοτε τῆς μετοχῆς του εἰς τὴν θείαν χάριν, εἰς τὴν ὁποίαν μετέχουν ὁμοίως καὶ τὰ λοιπὰ δημιουργηθέντα ἕντα^{139β}. Δὲν ὑπάρχει δὲ μεταξύ αὐτῶν οὐδεμία διαφορά διότι, κατ' αὐτοὺς πάντοτε, δὲν ὑπάρχει διάκρισις μεταξύ ἀκαταλήπτου οὐσίας καὶ ἐνεργειῶν τοῦ τριαδικοῦ Θεοῦ ἀφ' ἑνός, καὶ ἀφ' ἑτέρου μεταξύ γεννήσεως τοῦ Λόγου ἐντὸς τῆς Τριάδος καὶ τῆς κτίσεως ἐκτὸς τῆς Τριάδος. Διαγραφομένης τῆς ὡς ἄνω βασικῆς διακρίσεως ἔπεται ὅτι ὁ Λόγος, ὡς δημιουργὸς καὶ σωτὴρ τοῦ κόσμου, προῆλθεν οὐχὶ ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς ἀλλ' ἐκ τῆς βουλήσεως αὐτοῦ. Δι' ὃ καὶ εἶναι οὗτος κτίσμα, ἤτοι «ἀλλότριος καὶ ἀνόμιος κατὰ πάντα τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας»¹⁴⁰. Μὲ ἀφετηρίαν τὴν ἰσοπέδωσιν τῆς υἰοθεσίας τοῦ Λόγου καὶ ἐκείνης τοῦ ἀνθρώπου προσεπάθησαν, ἐννοεῖται κατὰ τὸν ἴδιον αὐτῶν τρόπον, νὰ ἐξηγήσωσι τίνι τρόπῳ ὁ Υἱὸς καὶ Λόγος τοῦ Θεοῦ καὶ ὁ ἄνθρωπος ζῶσιν ἐν τῇ πηγῇ τῆς ζωῆς, τ. ἔ. ἐν τῷ Πατρὶ. Συμφώνως πρὸς τὴν διδασκαλίαν τούτων ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ ζῆ ἐν τῇ ζωῇ, ἢ ὀρθότερον εἰπεῖν ἐν τῇ πηγῇ τῆς ζωῆς, τῷ Πατρὶ, ὃν τρόπον καὶ ὁ ἄνθρωπος ζῆ ἐν αὐτῷ. Ὁ Μ. Ἀθανάσιος ἀντιτασσόμενος εἰς τὴν διδασκαλίαν αὐτὴν τῶν Ἀρειανῶν θέτει τὰς σχέσεις τοῦ Μονογενοῦς Υἱοῦ καὶ τοῦ ἀνθρώπου, καταστάντος υἱοῦ, μετὰ τοῦ Πατρὸς εἰς διαφορετικὴν βάσιν. Ἡ περὶ ἧς δὲ ὁ λόγος βάσις ἀφορᾷ εἰς τὴν σαφῆ διάκρισιν μεταξύ οὐσίας καὶ ἐνεργειῶν τοῦ Θεοῦ, τῶν ὁποίων γίνονται μέτοχοι τὰ γεννητὰ χωρὶς ὅμως καὶ νὰ ταυτίζωνται μετὰ τῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ. Ἐκ τῆς βασικῆς ταύτης θεολογικῆς ἀρχῆς ὀρμώμενος ὁ Μ.

139. Λόγος κατὰ Ἀρειανῶν, III, 9: Τὰ μὲν γὰρ ἄλλα πάντα ἐκ τοῦ μὴ ἔντος ὑπέστη διὰ τοῦ Υἱοῦ καὶ πολλὴν ἔχει τῇ φύσει τὴν διάστασιν· αὐτὸς δὲ ὁ Υἱὸς ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐστὶ φύσει καὶ ἀληθινὸν γέννημα (PG, 26, 340 B).

139β. Πρβλ. Λόγος κατὰ Ἀρειανῶν, I, 9.

140. Ἰδὲ Λόγος κατὰ Ἀρειανῶν, I, 6 (κ. 24 A).

Ἀθανάσιος παρατηρεῖ, ὅτι ὁ Λόγος, ὡς ἀπαράλλακτος εἰκὼν τοῦ Πατρὸς, εἶναι υἱὸς τοῦ Θεοῦ «φύσει» καὶ οὐχὶ «θέσει»¹⁴¹. Καὶ εἶναι οὗτος υἱὸς τοῦ Θεοῦ «φύσει» καὶ οὐχὶ «θέσει», διότι τυγχάνει νὰ εἶναι γέννημα ἴδιον τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς, τ. ἔ. ὁμοούσιος¹⁴². Ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸν Λόγον τοῦ Θεοῦ ὁ ἄνθρωπος, μετέχων εἰς τὰς ζωοποιούς ἐνεργείας τοῦ Θεοῦ, ὡς «κατ' εἰκόνα» αὐτοῦ δημιουργηθεὶς, καθίσταται μὲν καὶ οὗτος υἱὸς τοῦ αὐτοῦ πάντοτε Πατρὸς, οὐχ ἦττον ὅμως υἱὸς οὐχὶ «κατὰ φύσιν»¹⁴³ ἀλλὰ «κατὰ χάριν», καθ' ὅτι «ἡμεῖς δὲ θέσει καὶ χάριτι υἰοποιούμεθα δι' αὐτοῦ μετέχοντες τοῦ πνεύματος αὐτοῦ»¹⁴⁴. Ἐννοεῖται ὅτι ἡ ἐκ τῶν ὑστέρων «υἰοθεσία» ἢ «υἰοποίησις»¹⁴⁵ αὕτη ἀποκτηθεῖσα ὀφείλεται ἀποκλειστικῶς καὶ μόνον εἰς τὸ ἀπολυτρωτικὸν ἔργον τοῦ Λόγου τοῦ Θεοῦ, ὅστις «σάρξ ἐγένετο, ἵνα τὸν ἄνθρωπον δεκτικὸν θεότητος ποιήσῃ»¹⁴⁶. Ἀλλαχοῦ ὁ ἡμέτερος συγγραφεὺς, προσδιορίζων ἔτι περαιτέρω τὸ εἶδος τῆς υἰότητος τοῦ Λόγου καὶ τῆς υἰοθεσίας τοῦ ἀνθρώπου, ποιεῖται χρονικὴν διάκρισιν μεταξύ τῶν δύο τούτων υἰοθεσιῶν. Ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ γεννᾶται υἱὸς ἐνῶ ὁ ἄνθρωπος δὲν γεννᾶται πρῶτον ἀλλὰ ποιεῖται: «ὕστερον δὲ δεξάμενοι τὴν τοῦ Πνεύματος χάριν λεγόμεθα τότε λοιπὸν γεννησθαι... ὡς υἱοί... ἐξ ἀρχῆς μὲν κατὰ φύσιν ἐσμὲν κτίσματα καὶ κτίστης ἡμῶν ὁ Θεὸς διὰ τοῦ Λόγου, ὕστερον δὲ υἰοποιούμεθα»¹⁴⁷. Ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ μετέχει τῆς οὐσίας τῆς Ἁγίας Τριάδος. Τὸναντίον ὁ υἰοποιηθεὶς ἄνθρωπος μετέχει μόνον τῆς ἀπολυτρωτικῆς ἐνεργείας τοῦ Τριαδικοῦ Θεοῦ, ἡ ὁποία μὴ ταυτιζομένη πρὸς τὴν οὐσίαν αὐτοῦ παραμένει ἐν τούτοις καθαρὰ ἐνέργεια τοῦ οὐρανίου Πατρὸς τοῦ σφύζοντος ἡμᾶς δι' Ἰησοῦ ἐν Ἁγίῳ Πνεύματι.

141. Ἰδὲ *Λόγος κατὰ Ἀρειανῶν*, I, 9: Οὐκ ἔστι κτίσμα οὔτε ποίημα, ἀλλ' ἴδιον τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας γέννημα. Διὸ Θεὸς ἔστιν ἀληθινός, ἀληθινοῦ Πατρὸς ὁμοούσιος ὑπάρχων (κ. 28C).

142. Πρβλ. *Λόγος κατὰ Ἀρειανῶν*, III, 1... αὐτός γε ὁ Ἰῆσους οὐ μετουσίᾳ υἱὸς ἔστι, ἀλλὰ γέννημα τοῦ Πατρὸς ἴδιον ἔστιν... (PG, 26, 324 C).

143. Πρβλ. *Λόγος κατὰ Ἀρειανῶν*, I, 37 (PG, 26, 89 B).

144. Ἰδὲ *Λόγος κατὰ Ἀρειανῶν*, III, 19 (PG, 26, 364 B. 261 C). Πρβλ. ὠσαύτως 11, 62 (κ. 277 AC). Ἐπιστολὴ πρὸς Σεραπίωνα, II, 4: Εἰ δὲ καὶ θεοὶ τινες ἐκλήθησαν, ἀλλ' οὐ τῆ φύσει, ἀλλὰ μετουσίᾳ τοῦ Ἰησοῦ (PG, 26, 613 C). *Λόγος κατὰ Ἀρειανῶν*, I, 39: ὅσοι υἱοὶ τε καὶ θεοὶ ἐκλήθησαν, εἴτε ἐπὶ γῆς εἴτε ἐν οὐρανοῖς, διὰ τοῦ Λόγου υἰοποιήθησαν καὶ ἐθεοποιήθησαν (PG, 26, 93 A).

145. Δέον ἐν παρόδῳ νὰ ὑπογραμμισθῇ ὅτι ὁ Μ. Ἀθανάσιος χρησιμοποιοεῖ τοὺς ὅρους υἰοθεσία καὶ υἰοποίησις προκειμένου νὰ διασαφηνίσῃ τὴν ἔννοιαν καὶ τὴν σημασίαν τοῦ ὅρου θεοποίησης (πρβλ. *Λόγος κατὰ Ἀρειανῶν*, I, 39, κ. 93A· I, 38, κ. 92 B· III, 19, κ. 361 C· Ἐπιστολὴ πρὸς Σεραπίωνα, I, 25, κ. 589 B· II, 4, κ. 613 C).

146. Πρβλ. *Λόγος κατὰ Ἀρειανῶν*, II, 59 (κ. 273 A). II, 61 (κ. 277 A). I, 43 (κ. 100 C). Ἐπιστολὴ ὅτι ἡ ἐν Νικαίᾳ Σύνοδος..., XIV, 3-4, σ. 12, 15 ἐξ.

147. Ἰδὲ *Λόγος κατὰ Ἀρειανῶν*, II, 59 (κ. 273 AB). Ἐπιστολὴ ὅτι ἡ ἐν Νικαίᾳ Σύνοδος..., XXXI, 3 ἐξ.

Ἐπὶ τῆς ὡς ἄνω ἀθανασιαστικῆς διακρίσεως ἐμμένων Κύριλλος ὁ Ἀλεξανδρείας προσδιορίζει, ὅτι ὅπου τυχὸν ἡ Ἁγία Γραφή ὁμιλεῖ ὅτι ὁ Χριστὸς ζωογονεῖται ὑπὸ τοῦ Πατρὸς ἡ ζωογόνησις αὐτῆ δὲν ἀναφέρεται εἰς τὴν θεότητα τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, «ζωὴ κατὰ φύσιν αὐτὸς ὢν», ἀλλ' εἰς τὸ ἀνθρώπινον σῶμα, ὅπερ οὗτος ἔλαβε διὰ τὸ ζωογονήσῃ¹⁴⁸.

Ὁ Υἱὸς καὶ Λόγος τοῦ Θεοῦ δὲν εἶναι ἐν τῷ Πατρὶ ὡς ἡμεῖς («ἐν αὐτῷ ζῶμεν καὶ κινούμεθα καὶ ἐσμεν») (Πράξ. 17,28)¹⁴⁹, ἀλλ' «αὐτὸς γὰρ, ὡς ἐκ πηγῆς τοῦ Πατρὸς ἐστὶν ἡ ζωὴ, ἐν ἣ τὰ πάντα ζωογονεῖται τε καὶ συνέστηκεν· οὐ γὰρ ἡ ζωὴ ἐν ζωῇ ζῆ· ἐπεὶ οὐκ ἂν εἴη ζωὴ· ἀλλ' αὐτὸς μᾶλλον ζωογονεῖ τὰ πάντα... τὰ μὲν γεννητὰ μετοχῇ τούτου ἐν πνεύματι ἀγιαζέται...»¹⁵⁰. Ἡ ζωὴ δὲν ὑπάρχει ἐν τῷ Λόγῳ ὡς μία πρόσκαιρος κατάστασις ἢ ὡς ἐν ἐπίκτητον δῶρον, τὸ ὁποῖον οὗτος διὰ μετοχῆς δέχεται ἔξωθεν, ὡς συμβαίνει μὲ τὴν περίπτωσιν τοῦ ἀνθρώπου (πρβλ. Ἰωάν. 6,53). Ἀπ' ἐναντίας αὐτῆ ὑπῆρχεν ἐν τῷ Λόγῳ, ὡς ὁ Λόγος ἦν ἐν τῷ Πατρὶ. Ὡς ἐκ τούτου ἡ ζωὴ προὔπαρχει τῆς πρὸς τὰ ἔξω ἐνεργείας (fonction) τοῦ Θεοῦ κατὰ τὴν δημιουργίαν. Ὡς προὔπαρχουσα δὲ δὲν εἶναι ξένη τῆς οὐσίας τῆς πηγῆς ἐκ τῆς ὁποίας αὐτῆ ἐκπηγάζει. Ἐὰν τυχὸν ὑπῆρξε χρονικὴ τις στιγμή, καθ' ἣν ἡ «ζωὴ» «οὐκ ἦν», τότε δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν, ὅτι ὑπῆρξε στιγμή, καθ' ἣν ἡ πηγὴ (ὁ Πατὴρ) ἦτο ξηρά, ἦτοι ἄνευ τῆς ζωῆς καὶ τῆς σοφίας. Τοιοῦτος ὅμως συλλογισμὸς θὰ ἐσθμαινεν, ὅτι ὑπῆρξε χρονικὴ τις στιγμή καθ' ἣν ὁ Πατὴρ δὲν ἦτο πηγὴ. Κατὰ τὴν στιγμήν δὲ ταύτην ἡ Ἁγία Τριάς ὑπῆρξεν «ἐρημος» καὶ «μὴ καρπογόνος»¹⁵¹, τ. ἔ. ἄνευ οὐδεμιᾶς δημιουργικῆς ἐνεργείας. Ὁ Μ. Ἀθανάσιος διαορίσθη ἀποκρούει κάθε εἶδος τοιοῦτου συλλογισμοῦ ὡς μὴ ἀνταποκρινόμενον πρὸς τὴν ἀλήθειαν. Ὁ τοιοῦτος δὲ συλλογισμὸς δὲν ἀνταποκρίνεται πρὸς τὴν ἀλήθειαν, διότι ἡ ὑπαρξίς τοῦ Πατρὸς ταυτίζεται μετὰ τῆς ὑπαρξεως τῆς ζωῆς καὶ τῆς σοφίας. Ἐφ' ὅσον δὲ ἡ πηγὴ (ὁ Πατὴρ) εἶναι ἀίδιος, τότε κατ' ἀνάγκην καὶ τὸ προῖόν αὐτῆς, τ. ἔ. ἡ ζωὴ, θὰ πρέπει νὰ εἶναι ὡσαύτως ἀίδιος¹⁵². Προκειμένου δὲ ὁ Μ. Ἀθανάσιος νὰ στηρίξῃ τὴν διδα-

148. Ἰδὲ Κυρίλλου Ἀλεξανδρείας, *Περὶ ἁγίας καὶ ὁμοουσίου Τριάδος*, V (PG, 75, 957 A-965 A).

149. Πρβλ. *Λόγος κατὰ Ἀρειανῶν*, II, 56 (κ. 265 B)· II, 55 (κ. 264 C ἐξ.)· III, 1 (κ. 324 C).

150. *Λόγος κατὰ Ἀρειανῶν*, III, 1 (κ. 324 C).

151. Ἰδὲ *Λόγος κατὰ Ἀρειανῶν*, II, 2: Εἰ δὲ μὴ καρπογόνος ἐστὶν αὐτὴ ἡ θεία οὐσία, ἀλλ' ἐρημος, κατ' αὐτούς, ὡς φῶς μὴ φωτίζον καὶ πηγὴ ξηρά, πῶς δημιουργικὴν ἐνεργείαν ἔχειν αὐτὸν λέγοντες οὐκ αἰσχύνονται; Καὶ ἀναιροῦντες δὲ τὸ κατὰ φύσιν, πῶς τὸ κατὰ βούλησιν προηγεῖσθαι θέλοντες οὐκ ἐρυθριῶσιν; Ὑπεραναβέβηκε δὲ τῆς βουλήσεως τὸ πεφυκέναι καὶ εἶναι αὐτὸν Πατέρα τοῦ ἰδίου Λόγου. Εἰ τοίνυν τὸ πρότερον, ὅπερ ἐστὶ κατὰ φύσιν, οὐχ ὑπῆρξε κατὰ τὴν ἐκείνων ἔννοιαν, πῶς τὸ δεύτερον, ὅπερ ἐστὶ κατὰ βούλησιν, γένοιτο ἄν; Πρότερον δὲ ἐστὶν ὁ Λόγος καὶ δεύτερον ἡ κτίσις (PG, 26, 149 C).

152. Πρβλ. *Λόγος κατὰ Ἀρειανῶν*, I, 49 (PG, 26, 52 A). *Ἐπιστολὴ ὅτι ἡ ἐν Νικαίᾳ Σύνοδος...*, XII, 3, σ. 11,5 ἐξ.

σκαλίαν αὐτοῦ καὶ νὰ δώσῃ μεγαλύτερον εἰς αὐτὴν κύρος, διὰ νὰ καταπολεμήσῃ ἀποτελεσματικώτερον τοὺς Ἀρειανούς, ἐπικαλεῖται τὴν μαρτυρίαν τοῦ σοφοῦ Ὁριγένους¹⁵³, ὅστις καὶ ἐδίδαξεν, ὅτι ὁ Λόγος —ὡς Λόγος τοῦ Θεοῦ, ὡς ἐπίσης ὡς ζωὴ καὶ σοφία— προὑπῆρξε¹⁵⁴. Πάντα ταῦτα ἔρχονται νὰ ἐπιβεβαιώσωσι τὴν κεντρικὴν ἰδέαν τοῦ Μ. Ἀθανασίου, ὅτι ὁ Λόγος τοῦ Πατρὸς οὐ γέγονεν, ὡς συμβαίνει μὲ τὰ λοιπὰ κτίσματα τὰ ὑπὸ τοῦ Λόγου γενόμενα, ἀλλ' «ἦν». Οὕτω καὶ ἡ ζωὴ ἐν τῷ Λόγῳ οὐ γέγονεν ἀλλ' «ἦν»¹⁵⁵. Αὕτη εἶναι ἰδίᾳ τοῦ Πατρὸς καὶ ὑπάρχει ἐν αὐτῷ, ὡς ἀκριβῶς συμβαίνει μὲ ὠρισμένα ἕτερα ἰδιώματα τοῦ Λόγου, καθ' ἃ χαρακτηρίζεται καὶ εἶναι δύναμις, σοφία καὶ Λόγος τοῦ Πατρὸς οὐ κατὰ μετοχὴν ἀλλὰ ὡς «αὐτοσοφία, αὐτολόγος, αὐτοδύναμις ἰδίᾳ τοῦ Πατρὸς»¹⁵⁶.

Τὸ γεγονός ὅτι ἡ ζωὴ ἐν τῷ Λόγῳ «οὐ γέγονεν» ἀλλ' «ἦν» δηλοῖ σαφῶς ὅτι οὐδεμία χρονικὴ διάκρισις ὑπάρχει μεταξὺ τῆς ὑπάρξεως τῆς ζωῆς ἐν τῷ Πατρὶ καὶ τῆς ὑπάρξεως αὐτῆς ἐν τῷ Λόγῳ, ὅστις ἀποτελεῖ μέρος τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς. Τὸ θέμα τῶν σχέσεων τούτων πρὸ τοῦ Μ. Ἀθανασίου τὸ ἀντιμετώπισεν ὁ Ὁριγένης, ὅστις μεταξὺ τῶν ἄλλων ὑπεστήριξεν, ὅτι ἡ ζωὴ ὑπάρχει ἐν τῷ Πατρὶ χωρὶς ἐν τούτοις νὰ ζωοποιῇ αὕτη τὸν Λόγον. Ὁ Πατὴρ δὲν ζῆ μετουσίᾳ ζωῆς, ἀλλὰ ζωὴ ὦν γεννᾷ τὴν ζωὴν, ὡς καὶ ὁ σοφὸς σοφίαν καὶ ὁ δυνατὸς δύναμιν¹⁵⁷. Εἰς τὴν περίπτωσιν τοῦ Λόγου παρατηρεῖ καὶ πάλιν ὁ πολὺς Ὁριγένης, ἡ ζωὴ γέγονεν ἐν αὐτῷ καὶ δὲν ἐπῆλθεν ἐκ τῶν ἔξωθεν¹⁵⁸. Εἰς τὴν περίπτωσιν τῶν ὄντων τοῦτο δὲν συμβαίνει. Ταῦτα συμμετέχουσιν ἀπλῶς εἰς τὴν ζωὴν καὶ δὲν γεννῶνται ἐν αὐτῇ, ὡς ὁ Λόγος. Διὰ τῆς συμμετοχῆς δὲ ταύτης εἰς τὴν ζωὴν ὁ Λόγος τὰ ἀνέσυρεν ἐκ τοῦ μὴ ζῆν εἰς τὸ ζῆν¹⁵⁹. Τελικὸς σκοπὸς τῆς δημιουργίας εἶναι ἡ συμμετοχὴ αὐτῆς ἐν τῇ πληρότητι τῆς θείας ζωῆς καὶ ἐν τῇ θείᾳ μακαριότητι. Ἀληθὴς δὲ ζωὴ δὲν εἶναι εἰ μὴ μόνον ἡ ἐν τῇ Ἁγίᾳ Τριάδι ὑπάρχουσα.

Τὴν ἰδέαν ταύτην τοῦ Ὁριγένους ἀκολουθῶν καὶ ὁ Μ. Ἀθανάσιος κατα-

153. Ἰδὲ Ὁριγένους, Ὑπόμνημα εἰς τὸ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγέλιον, I, XIX (GCS, τ. IV, σ. 23, 27 ἐξ.). Πρβλ. ὠσαύτως II, XVIII.

154. Πρβλ. Ἐπιστολὴ ὅτι ἡ ἐν Νικαίᾳ Σύνοδος..., XXVII, 2, σ. 23, 25 ἐξ.

155. Τὴν διάκρισιν ταύτην ἀνευρίσκομεν διὰ πρώτην φοράν ἐν τῷ προλόγῳ τοῦ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγελίου, ἔνθα ὁ συγγραφεὺς χρησιμοποιοῖ τὸ μὲν ῥῆμα *εἶμι* (εἶναι) πρὸς δήλωσιν τῆς ἀπολύτου καὶ αἰωνίου ὑπάρξεως τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Λόγου, τὸ δὲ ῥῆμα *γίνεσθαι* πρὸς δήλωσιν τῆς ὑπάρξεως πάντων τῶν ἐκ τοῦ μηδενὸς διὰ τοῦ Λόγου τοῦ Θεοῦ δημιουργηθέντων (πρβλ. Ἰωάν. 1, 1-2. 3α. 6. 10).

156. Ἰδὲ Λόγος κατὰ Ἑλλήνων, XLVI (κ. 93 B).

157. Ὁριγένους, Ὑπόμνημα εἰς τὸ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγέλιον, II (GCS, τ. IV, σ. 485, 24 ἐξ.).

158. Ὁριγένους, Ἐνθ' ἄνωτ., II, XVIII-XIX (GCS, τ. IV, σσ. 75 ἐξ.).

159. Πρβλ. Ὁριγένους, Ἀποσπάσματα ἐκ τοῦ ὑπομνήματος εἰς τὸ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγέλιον, II (GCS, τ. IV, σ. 486, 5 ἐξ.).

λήγει εἰς τὸ αὐτὸ συμπέρασμα, ἦτοι ἀκόλουθον ἂν εἶη τὴν ζωὴν καὶ τὴν σοφίαν μῆτε ξένα τῆς οὐσίας τῆς πηγῆς εἶναι, ἀλλ' ἴδια, μῆτε ἀνύπαρκτά ποτε, ἀλλ' ἀεὶ εἶναι»¹⁶⁰. Ὁ Λόγος δὲν εἶναι ἡ κτιστὴ σοφία καὶ ζωὴ, ἀλλ' ἡ αἰδιος ζωὴ καὶ σοφία. Κατὰ τὸν χρόνον τῆς ἐκ τοῦ μηδενὸς δημιουργίας ἡ μὲν αἰδιος σοφία κτίζει καὶ δημιουργεῖ, ἡ δὲ ζωὴ ζωοποιεῖ¹⁶¹. Τοῦτο οὐδὲν ἕτερον δηλοῖ εἰ μὴ ὅτι ὑπάρχει διάκρισις μεταξὺ τοῦ αἰδίου Λόγου τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ Λόγου τῆς οἰκονομίας, ἢ, γενικώτερον εἰπεῖν, μεταξὺ τῆς αἰδίου καὶ τῆς οἰκονομικῆς Τριάδος. Οἱ Ἀρειανοί, μὴ ἀποδεχόμενοι τὴν διάκρισιν ταύτην, ἀπέδιδον εἰς τὴν αἰδιον οὐσίαν τοῦ Θεοῦ ὅ,τι ἔπρεπε νὰ ἀποδώσωσιν εἰς τὴν οἰκονομικὴν Τριάδα, διὸ καὶ ἐξελάμβανον τὸν Λόγον τοῦ Θεοῦ ὡς ἔχοντα ἀρχήν, διότι ἀκριβῶς ἐδημιουργήθη χάριν τῆς δημιουργίας τοῦ κόσμου καὶ συμφώνως πάντοτε πρὸς τὴν θεῖαν βούλησιν^{161β}.

Ἐπειδὴ ἀκριβῶς τὸ ἰδίωμα τοῦτο τοῦ Λόγου δὲν ἦτο ἀνύπαρκτόν ποτε ἐν τῷ Λόγῳ, ἀλλ' ἦτο ἀεὶ ἐν τῷ Λόγῳ, ὡς ἀνῆκον εἰς τὴν ἰδίαν αὐτοῦ φύσιν, ὁ Λόγος διὰ τῆς ἐνσαρκώσεως, τοῦ πάθους, τοῦ σταυροῦ καὶ τῆς ἀναστάσεώς του κατανικήσας τὰς διαφόρους δυνάμεις τῆς φθορᾶς εἰσήγαγε τὸν ἄνθρωπον εἰς τὸν κόσμον τῆς θείας ζωῆς, τῆς ἀθανασίας καὶ τῆς ἀφθαρσίας (θεώσεως)¹⁶², ἥτις ἀποτελεῖ τὸ κατ' ἐξοχὴν ἐσχατολογικὸν δῶρον τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸν ἄνθρωπον ἀφ' ἑνός, καὶ ἀφ' ἑτέρου ἔχει οὐχὶ στατικὸν ἀλλὰ δυναμικὸν χαρακτῆρα. Τόσον ὅμως ἡ ἀθανασία ὅσον καὶ ἡ μετ' αὐτῆς συνδεομένη ἀφθαρσία, κατὰ τε τὸν Ὠριγενῆ καὶ τὸν Μ. Ἀθανάσιον, ἀνήκουσιν εἰς τὰ γνωρίσματα τῆς ἰδίας αὐτοῦ αἰωνίου καὶ αἰδίου φύσεώς του καὶ εἶναι ἰδιότητες τῆς ἐν τῷ Λόγῳ ὑπαρχούσης θείας καὶ αἰωνίου ζωῆς, ἐν ἧ «τὰ πάντα θεοποιεῖται καὶ ζωοποιεῖται»¹⁶³. Ὁ Λόγος τῆς ζωῆς δι' οὗ ἐδημιουργήθη ὁ κόσμος εἶναι ὡσαύτως ὁ κατ' ἐξοχὴν τόπος ἐν ᾧ ἡ θεία ζωὴ ἐνοῦται βαθέως μετὰ τῆς ἀνθρωπίνης τοιαύτης.

2. Ἡ μετοχὴ τοῦ ἀνθρώπου εἰς τὴν ζωὴν τοῦ Λόγου.

Συμφώνως πρὸς τὴν διδασκαλίαν τοῦ Μ. Ἀθανασίου, ἡ θεοποίησις τοῦ ἀνθρώπου ἐπιτυγχάνεται διὰ τῆς μετοχῆς αὐτοῦ εἰς τὰς ἐνεργείας τοῦ Λόγου

160. Ἰδὲ Λόγος κατὰ Ἀρειανῶν, I, 19 (PG, 26,52). Πρβλ. ὡσαύτως Ἐπιστολὴ ὅτι ἡ ἐν Νικαίᾳ Σύνοδος..., XII, 3, σ. 11,6 ἐξ..

161. Πρβλ. Λόγος κατὰ Ἀρειανῶν, II, 79 (κ. 313 C)· II, 80 (κ. 316 C).

161β. Πρβλ. Λόγος κατὰ Ἑλλήνων, I, 5.

162. Ἰδὲ Λόγος κατὰ Ἀρειανῶν, III, 33: Νῦν δὲ τοῦ Λόγου γενομένου ἀνθρώπου, καὶ ἰδιοποιουμένου τὰ τῆς σαρκός, οὐκέτι ταῦτα τοῦ σώματος ἄπτεται διὰ τὸν ἐν αὐτῷ γενόμενον Λόγον· ἀλλ' ὑπ' αὐτοῦ μὲν ἀνήλωται, λοιπὸν δὲ οἱ ἄνθρωποι οὐκέτι κατὰ τὰ ἴδια πάθη μένουσιν ἀμαρτωλοὶ καὶ νεκροί, ἀλλὰ κατὰ τὴν τοῦ Λόγου δύναμιν ἀναστάντες, ἀθάνατοι καὶ ἀφθαρτοὶ ἀεὶ διαμένουσι (PG, 26, 393 B).

163. Ἐπιστολὴ περὶ τῆς ἐν Ἀρμίνῳ τῆς Ἰταλίας καὶ ἐν Σελευκείᾳ τῆς Ἰσαυρίας Συνόδου, LI, I, σ. 274, 25 ἐξ.

εἰδικῶς καὶ τῆς οἰκονομικῆς Τριάδος γενικῶς, τῆς ὁποίας ἡ ἐν κόσμῳ καὶ διὰ τὸν κόσμον ἀποστολὴ εἶναι μία καὶ ἐνιαία, οὐχ ἤττον ὅμως ἐκδηλοῦται ὑπὸ διαφορετικῶν τρόπων, ἢ ὡς θὰ τονίσῃ ἀργότερον ὁ Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος «καὶ διενείματο τὴν ὑπὲρ ἡμῶν οἰκονομίαν Πατὴρ καὶ Υἱὸς καὶ ἅγιον Πνεῦμα»^{163β}. Μετοχὴ εἰς τὰς ἐνεργείας τοῦ Λόγου σημαίνει ταυτοχρόνως καὶ μετοχὴν εἰς τὰ χαρίσματα τοῦ Ἁγίου Πνεύματος: «αὐτοῦ γὰρ καὶ πάντα τὰ γεννητὰ μετέχει, μετέχοντα τοῦ ἁγίου πνεύματος»¹⁶⁴. Περιττὸν βεβαίως νὰ τονισθῇ ἐνταῦθα ὅτι τοῦτο ἰσχύει καὶ ἀντιστρόφως, ἦτοι «ζωοποιουμένων δὲ ἡμῶν ἐν τῷ πνεύματι, ζῆν αὐτὸς ὁ Χριστὸς ἐν ἡμῖν λέγεται»¹⁶⁵. Γενικῶς εἰπεῖν, ἅπανσα ἡ διαδικασία, ἡ ὁποία ἀκολουθεῖται διὰ τὴν θεοποίησιν-ζωοποίησιν τῶν πάντων, καὶ δὴ τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τῆς πλευρᾶς τοῦ Θεοῦ, ὡς ἀπαραίτητον προϋπόθεσιν ἔχει τὴν παρουσίαν καὶ συνεργίαν τῶν τριῶν προσώπων τῆς Ἁγίας Τριάδος, ἕκαστον τῶν ὁποίων ἐπιτελεῖ μίαν εἰδικὴν ἀποστολὴν καὶ ἔχει ἰδίαν σχέσιν μετὰ τοῦ κόσμου, ἦτοι ὁ Πατὴρ εἶναι ἡ μοναδικὴ πηγὴ ἐξ ἧς ἀπορρέουσι τὰ πάντα, «ὁ ἐξ οὗ τὰ πάντα», ὁ Χριστὸς εἶναι «ὁ δι' οὗ τὰ πάντα» καὶ τὸ Ἅγιον Πνεῦμα «ὁ ἐν ᾧ τὰ πάντα». Τοῦτο οὐδὲν ἕτερον σημαίνει εἰ μὴ ὅτι ὁ Λόγος δεχόμενος τὴν ζωὴν ἐκ τοῦ Πατρὸς ζωοποιεῖ τὸν ἄνθρωπον διὰ τῆς ἐνεργείας τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, ὅπερ καὶ θεωρεῖται, κατὰ τὸν Ἀθανάσιον, ἴδιον τοῦ Λόγου. Τὸ πνεῦμα ἅπαξ καὶ ζωοποίησιν τὸν ἄνθρωπον καθιστᾷ τοῦτον κατοικητήριον τοῦ Χριστοῦ¹⁶⁶. Τὴν ἐμπειρίαν αὐτῆς τῆς καταστάσεως τῆς συνεργίας τῶν προσώπων τῆς Ἁγίας Τριάδος ἐκφράζει ὁ Ἀπόστολος Παῦλος ὁμολογῶν: «Χριστῷ συνεσταύρωμαι· ζῶ δὲ οὐκέτι ἐγώ, ζῆ δὲ ἐν ἐμοὶ Χριστός· ὁ δὲ νῦν ζῶ ἐν σαρκί, ἐν πίστει ζῶ τῇ τοῦ υἱοῦ τοῦ Θεοῦ τοῦ ἀγαπήσαντός με καὶ παραδόντος ἑαυτὸν ὑπὲρ ἐμοῦ» (Γαλ., 2,19-20). Ἐὰν συνδέσωμεν τὴν διδασκαλίαν ταύτην μετ' ἐκείνης τοῦ Ἰωάν., 14,23, ὡς πράττει ὁ Μ. Ἀθανάσιος¹⁶⁷, τότε, φυσικῶς τῷ τρόπῳ, θὰ καταλήξωμεν εἰς τὸ εὐθὺς ἀνωτέρω ἐκτεθὲν συμπέρασμα, τ.ἔ. ἡ ζωοποίησις τοῦ ἀνθρώπου εἶναι, ἐν τελευταία ἀναλύσει, καρπὸς τῆς συνεργασίας τῶν τριῶν προσώπων τῆς Ἁγίας Τριάδος εἰς τὴν ὁποίαν ἀνάγει τὴν ἀρχὴν τῆς «ἡ τελεία θεολογία»¹⁶⁸: Ὁ Πατὴρ δίδει τὴν αἰώνιον ζωὴν εἰς τὸν Λόγον, ὁ Λόγος τὴν

163β. Ἰωάννου Χρυσοστόμου, Ὁμιλία εἰς τὴν ἁγίαν Πεντηκοστήν, I,2 (PG, 50,456).

164. Ἰδὲ Ἐπιστολὴ ὅτι ἡ ἐν Νικαίᾳ Σύνοδος..., XXIV, 5, σ. 20,21 ἐξ. Πρβλ. ὡσαύτως Ἐπιστολὴ πρὸς Σεραπίωνα, I, 19 (PG, 26, 576 BC).

165. Ἰδὲ Ἐπιστολὴ πρὸς Σεραπίωνα, I, 19 (PG, 26, 576 C).

166. Πρβλ. Ἐπιστολὴ πρὸς Σεραπίωνα, I, 19 (κ. 576 C).

167. Πρβλ. ὡσαύτως Α' Ἰωάν. 4,12-13.

168. Ἰδὲ Λόγος κατὰ Ἀρειανῶν, I, 18: Εἰ γὰρ νῦν ἐν Τριάδι ἡ Θεολογία τελεία ἐστὶ, καὶ αὕτη ἡ ἀληθὴς καὶ μόνη θεοσέβεια ἐστὶ, καὶ τοῦτο ἐστὶ τὸ καλὸν καὶ ἡ ἀλήθεια (PG, 26, 49 A).

μεταδίδει εἰς τοὺς χριστιανούς ἐν Ἀγίῳ Πνεύματι¹⁶⁹. Τοῦτο ὡς πνεῦμα Χριστοῦ, ὡς παράκλητος φέρει ἐν ἑαυτῷ τὸ κατ' ἐξοχὴν δῶρον τοῦ Χριστοῦ, τ.ἔ. τὸ δῶρον τῆς ζωῆς, ἐνεργοῦν δὲ ἐν καὶ διὰ τῆς Ἐκκλησίας ὁδηγεῖ τὰ μέλη αὐτῆς πρὸς τὸν Χριστὸν ἐγκεντρίζον ταῦτα ἐν καὶ κατὰ Χριστόν, οὕτω δὲ πρᾶττον ἀποβαίνει παράγων *sine quan non* τῆς ἐπανεγκαθιδρύσεως τοῦ ἐξορισθέντος ἀνθρώπου ἐν τῷ ἀπολεσθέντι κήπῳ τῆς Ἐδέμ^{169β}. Πρὸς τοῦτους, ἡ ἐπίτευξις τῆς ζωοποίησεως τοῦ ἀνθρώπου προϋποθέτει οὐ μόνον τὴν συνεργασίαν τῶν τριῶν προσώπων τῆς Ἀγίας Τριάδος, ἀλλὰ καὶ αὐτοῦ τούτου τοῦ ἀνθρώπου, ὅστις ὡς ἀπολύτως ἐλεύθερον ὄν δύναται νὰ ἐκλέξῃ τὴν ὁδὸν τὴν ἄγουσαν εἴτε πρὸς τὸ «ὄντως ὄν» εἴτε πρὸς τὸ «μὴ ὄν»¹⁷⁰. Ἡ ζωοποίησις τοῦ ἀνθρώπου δὲν εἶναι μία στατική κατάσταση, ἀλλὰ τὸ ἀποτέλεσμα, μιᾶς συνεχοῦς προσπαθείας καὶ ἐνὸς διαρκοῦς ἀγῶνος τοῦ ἀνθρώπου πρὸς ἀπαλλαγὴν ἐκ τοῦ κακοῦ. Ἡ συνεργία τῆς σφοδρῶς ἐπιθυμούσης νὰ καταστῇ ἄρωγός καὶ κοινωνὸς τοῦ ἀνθρώπου Ἀγίας Τριάδος δέον ὡσαύτως νὰ θεωρηθῇ ὡς μία κατάσταση δυναμική καὶ οὐχὶ στατική. Ὁ ἄνθρωπος καλεῖται ἀνά πᾶσαν σιγμὴν νὰ γίνῃ διὰ τοῦ Λόγου κοινωνὸς τῆς Ἀγίας Τριάδος, ἀλλὰ κοινωνὸς κατὰ τρόπον ὑποστατικόν, ὡς ἀκριβῶς συνέβη ἐν τῇ ἐνώσει τοῦ θείου Λόγου τοῦ Θεοῦ. Ὁ τελευταῖος γίνεται ζωὴ διὰ τὸν ἄνθρωπον ἀλλὰ κατὰ τρόπον καθαρῶς ὑ π α ρ ξ ι α κ ὶ ν.

*

Εἰς τὴν ζωοποιοῦν αὐτήν πρᾶξιν τοῦ Λόγου τοῦ Θεοῦ δὲν πρέπει νὰ δίδωμεν κίνησιν τινα, ἥτις συνεπάγεται πρόοδον ἐν τῷ Λόγῳ¹⁷¹. Πᾶσα πρόοδος ἐν τῇ φύσει τοῦ Λόγου ρητῶς καὶ ἐκπεφρασμένως ἀποκλείεται ὑπὸ τοῦ Ἀθανασίου, οὗτινος ἡ ὄλη προσπάθεια ἦτο νὰ δείξῃ εἰς τοὺς Ἀρειανούς καὶ εἰς τοὺς λοιποὺς ἀρνητὰς τῆς θεότητος τοῦ Λόγου, ὅτι οὗτος (ὁ Λόγος) «οὐ δι' ἑαυτόν, ἀλλὰ δι' ἡμᾶς ὑπέμεινε πάντα, ἵνα ἡμεῖς τοῖς ἐκείνου παθήμασιν ἀπάθειαν καὶ ἀφθαρσίαν ἐνδυσάμενοι διαμείνωμεν εἰς ζωὴν αἰώνιον»¹⁷². Πᾶν ὅτι ἔλαβε καὶ ἔπραξε ὁ διὰ τὴν σωτηρίαν τοῦ ἀνθρώπου σαρκωθεὶς Υἱὸς καὶ Λόγος τοῦ Θεοῦ ἀναφέρεται εἰς τὴν κατ' οἰκονομίαν αὐτοῦ ἐνανθρώπησιν καὶ οὐχὶ εἰς τὴν αἰδίον αὐτοῦ ὑπαρξίν. Πᾶσα δὲ πρόοδος ἐν τῇ αἰδίῳ οὐσίᾳ τοῦ Λόγου ἀποκλείεται, διότι αὕτη ταυτιζομένη μετὰ τῆς οὐσίας τῶν δύο ἄλλων

169. Πρβλ. Ὁμιλία εἰς τὸ πάντα μοι παρεδόθη..., V (PG, 25, 217 AB).

169β. Πιλεονα περὶ τοῦ ρόλου τούτου τοῦ Ἀγίου Πνεύματος, ἰδὲ ἐν Μ. Β α σ ι λ ε ἰ ο υ, Περὶ Ἀγίου Πνεύματος (PG, 32, 68-209).

170. Ἴδὲ Λόγος κατὰ Ἀρειανῶν, I, 51 (PG, 26, 117 B)· I, 7 (κ. 25 A).

171. Πρβλ. Λόγος κατὰ Ἀρειανῶν, I, 52: Οὐχ ὡς ὑποκείμενος δὲ (sc. ὁ Λόγος) νόμοις καὶ τὴν ἐπὶ θᾶτερα ροπήν ἔχων, τὸ μὲν ἀγαπᾷ, τὸ δὲ μισεῖ, ἵνα μὴ, φόβῳ τοῦ ἐκπεσεῖν, τὸ ἕτερον προσλαμβάνῃ καὶ ἄλλως πάλιν τρεπτὸς εἰσάγῃται (κ. 120 B).

172. Ἐπιστολὴ πρὸς Μάξιμον φιλόσοφον, IV (PG, 26, 1089 B).

προσώπων τῆς Ἀγίας Τριάδος εἶναι ἀυτάρκης καὶ ἀμετάβλητος, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν κτιστὴν δημιουργίαν, ἥτις εἶναι ρευστὴ καὶ μεταβλητὴ καὶ ὀφείλει τὴν ὑπαρξίν αὐτῆς ἀποκλειστικῶς καὶ μόνον εἰς τὴν ζωοποιὸν χορηγίαν τοῦ ὄντως ὄντος. Πρὸς τούτοις, ἡ οὐσία τοῦ Λόγου, ἥτις εἶναι οὐσία τοῦ Θεοῦ, εἶναι ἀγέννητος, ἐνῶ ἡ φύσις τῆς κτιστῆς δημιουργίας εἶναι γεννητὴ. Ἡ οὐσία τοῦ Λόγου ταυτίζεται μετὰ τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Ἀγίου Πνεύματος καὶ οὐδὲν ἄλλως μετὰ τῆς οὐσίας τῶν γεννητῶν, ὅποτε ταῦτα θὰ ἦσαν ἀμετάβλητα καὶ ἀτρεπτα ὡς εἶναι αὐτὸς οὗτος ὁ Λόγος. Ἡ μὴ ταύτισις τῆς οὐσίας τοῦ Λόγου μετ' ἐκείνης τῶν γεννητῶν οὐδὲν ἄλλως ἀποκλείει τὴν ζωοποίησιν τούτων ὑπὸ τοῦ Λόγου. Τούναντίον οὗτος ζωοποιεῖ πάντα τὰ ἐκ τοῦ μὴ εἶναι εἰς τὸ εἶναι κληθέντα γεννητὰ διὰ τῶν ἀκτίστων ἐνεργειῶν τοῦ Θεοῦ, ὡς θὰ δογματίσῃ ἀργότερον ὁ πολὺς Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς¹⁷³. Πάντα δὲ τὰ γεννητὰ μετέχουν μὲν τῶν «κτιστῶν ἐνεργειῶν» τοῦ Λόγου τοῦ Θεοῦ πληρῶς οὐχὶ καὶ τῆς οὐσίας αὐτοῦ¹⁷⁴. Ὁ Θεὸς εἶναι μὲν «ὁ πρῶτος οὐσίος οὐσία» ἀλλὰ συγχρόνως προσφέρεται διὰ κοινωνίαν καὶ μετοχὴν.

Ἐὰν πᾶσα πρόοδος ἀποκλείηται διὰ τὸν Λόγον, τούναντίον ἡ ζωοποιὸς δύναμις πρὸς καὶ διὰ τὸν κόσμον γενικῶς καὶ τὸν ἄνθρωπον εἰδικώτερον συνεπάγεται καὶ ἡθικὴν τινα πρόοδον τοῦ ἀνθρώπου, ὁ ὁποῖος, λόγῳ τῆς ὁμοιότητος καὶ τῆς συγγενείας τῆς φύσεως αὐτοῦ πρὸς τὴν σάρκα, τὴν ὁποίαν ἔλαβεν ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ εἰσερχόμενος προσωπικῶς εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς ἀνθρωπότητος¹⁷⁵, ἀφ' ἐνὸς μὲν γίνεται ἀδελφὸς τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ ἀφ' ἑτέρου, διὰ τῆς μετοχῆς εἰς τὴν θείαν Εὐχαριστίαν, κοινωνὸς «θείας καὶ νοερᾶς φύσεως»¹⁷⁶, θεοφόρος¹⁷⁷, υἱὸς Θεοῦ κατὰ χάριν καὶ κληρονόμος Ἰησοῦ Χριστοῦ¹⁷⁸. Πρὸς τούτοις, ἡ φύσις τοῦ ἀνθρώπου «λογωθεῖσα», ἦτοι θεοποιηθεῖσα κατὰ μετοχὴν τοῦ Λόγου, παύει πλέον νὰ εἶναι γητὴν καὶ μετασχηματί-

173. Ἰδὲ *Περὶ ἐνανθρωπήσεως τοῦ Λόγου*..., XVII: ...ἐκτός μὲν ἐστὶ τοῦ παντός κατ' οὐσίαν, ἐν πᾶσι δὲ ἐστὶ ταῖς ἑαυτοῦ δυνάμεσι, τὰ πάντα διακοσμῶν, καὶ εἰς πάντα ἐν πᾶσι τὴν ἑαυτοῦ πρόνοιαν ἐφαπλῶν, καὶ ἕκαστον καὶ πάντα ὁμοῦ ζωοποιῶν (κ. 125 AB).

174. Ἰδὲ *Λόγος κατὰ Ἀρειανῶν*, II, 79: Ἡ δὲ τοιαύτη ἔκχυσις οὐ τῆς οὐσίας τῆς αὐτοσοφίας καὶ μονογενοῦς ἐστὶ γνώρισμα, ἀλλὰ τῆς ἐν τῷ κόσμῳ ἐξεικονισθείσης (PG, 26, 313C). Ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ ταύτῃ δέον νὰ σημειωθῇ τὸ γεγονός ὅτι οἱ Καππαδόκιοι Θεολόγοι ἀπεδέχθησαν καὶ συνάμα ἀνέπτυξαν περαιτέρω τὴν ὡς ἄνω διδασκαλίαν τοῦ Μεγάλου Ἀθανασίου. Πρβλ. Μεγάλου Βασίλειου, *Κατὰ Εὐνομίου*, I, 8 (PG, 29, 528 B). Γρηγορίου Νύσσης, *Κατὰ Εὐνομίου*, II, 31 (ἔκδοσις W. Jaeger, τ. I, σ. 235, 18 ἐξ.).

175. Ἰδὲ *Λόγος κατὰ Ἑλλήνων*, III, 53 (PG, 26, 433 B).

176. *Βίος καὶ Πολιτεία τοῦ ὁσίου πατρὸς ἡμῶν Ἀντωνίου*, LXXIV (PG, 26, 945C).

177. Πρβλ. *Λόγος κατὰ Ἀρειανῶν*, III, 23 (PG, 26, 372 BC).

178. Ἰδὲ *Λόγος κατὰ Ἀρειανῶν*, I, 43: ...διὰ γὰρ τὴν πρὸς τὸ σῶμα αὐτοῦ συγγενεῖαν, καὶς Θεοῦ γεγονάμεν καὶ ἡμεῖς καὶ υἱὸς Θεοῦ πεποιήμεθα (PG, 26, 100 C). Πρβλ. Ὡριγένους, *Ὀμιλία εἰς τὸν προφήτην Ἰερεμίαν*, IX, 4 (GCS, τ. III, σ. 70).

ζεται «εις τὸ γενέσθαι αὐτὴν σύμμορφον τῷ σώματι τῆς δόξης αὐτοῦ» (Φιλιπ., 3,31)¹⁷⁹.

3. Ἡ αἰώνιος ζωὴ καὶ ἡ βίωσις αὐτῆς ἐν τῷ παρόντι.

Εἰς τὴν παροῦσαν μελέτην ἀνεφέρθημεν πλειστάκις εἰς τὸν ἐσχατολογικὸν χαρακτήρα καὶ τὸ περιεχόμενον, τὸ ὁποῖον κέκτηται ἡ αἰώνιος ζωὴ, τὴν ὁποῖαν ἐχάρισεν εἰς ἡμᾶς ὁ ζωοδότης Λόγος τοῦ Θεοῦ. Ὁ Μ. Ἄθανάσιος καὶ γενικώτερον οἱ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας δὲν ἐξαίρουσι μόνον τὸν ἐσχατολογικὸν χαρακτήρα τῆς αἰωνίου ζωῆς, ἀλλὰ καὶ τὴν σημασίαν αὐτῆς διὰ τὴν παροῦσαν ζωὴν τοῦ ἀνθρώπου. Αὕτη δὲν ἄρχεται ἀπὸ τῆς στιγμῆς τῆς τελικῆς κρίσεως, ἀλλὰ ἀπὸ τῆς στιγμῆς, καθ' ἣν ὁ μὲν Λόγος ἐνίκησε τὸν θάνατον εἰσάγων εἰς τὴν θέσιν αὐτοῦ τὴν ἀφθαρσίαν, ὁ δὲ ἄνθρωπος πιστεύει εἰς τὴν νίκην αὐτὴν τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ διὰ τοῦ Βαπτίσματος καὶ τῆς Θ. Εὐχαριστίας γίνεται μέτοχος τῶν ἐσχατολογικῶν δωρεῶν τοῦ Πνεύματος τοῦ Θεοῦ, τὸ ὁποῖον εἶναι ὁ χορηγὸς τῆς ὑπερφυσικῆς ζωῆς ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ, ἀγιάζει, καθοδηγεῖ πρὸς τὴν τελειότητα, χορηγεῖ τὰ διάφορα ἐσχατολογικὰ δῶρα καθιστῶν πραγματικὴν καὶ ἅμα δυνατὴν τὴν συμμετοχὴν τοῦ ἀνθρώπου εἰς αὐτὰ ἤδη ἀπὸ τοῦ νῦν, ἰδιαίτερος δὲ διὰ τῆς πνευματικῆς ἀναγεννήσεως, δικαιοσύσεως καὶ ἀγιοποιήσεως τοῦ ἀνθρώπου ἐγγυᾶται τὴν ἔνωσιν τῶν μελῶν τῆς Ἐκκλησίας μετὰ τῆς κεφαλῆς αὐτῆς, τ.ἔ. τοῦ Χριστοῦ ἀφ' ἑνὸς καὶ ἀφ' ἑτέρου μεταξὺ των: «...τῆ γὰρ τοῦ ἰδίου σώματος θυσία, καὶ τέλος ἐπέθηκε τῷ καθ' ἡμᾶς νόμῳ καὶ ἀρχὴν ζωῆς ἡμῖν ἐκαίνισεν, ἐλπίδα τῆς ἀναστάσεως δεδωκώς...»¹⁸⁰. Ἡ ἐσχατολογία διὰ τὸν Μ. Ἄθανάσιον δὲν εἶναι κάτι τὸ μεμονωμένον καὶ ἀνεξάρτητον τοῦ παρόντος ἀλλὰ μία ἐμπειρικὴ καὶ ὑπαρξιακὴ πραγματικότης δοθέντος ὅτι τὸ Ἅγιον Πνεῦμα ἰδιαίτερος διὰ τῆς θείας Εὐχαριστίας καθιστᾷ τὴν θέσιν βίωμα, ἐμπειρίαν, ἡ ὁποία φανεροῦται μὲν ἐν τῷ παρόντι οὐ μὴν ἀλλὰ τελικῶς θὰ πληρωθῇ ἐν τῇ δευτέρᾳ παρουσίᾳ τοῦ Κυρίου.

Ὁ κοινωνὸς τοῦ σώματος καὶ τοῦ αἵματος τοῦ Κυρίου, τ. ἔ. τοῦ θανάτου καὶ τῆς ἀναστάσεως αὐτοῦ, δέχεται τὴν αἰωνίαν ζωὴν ὡς μίαν πραγματικότητα, ἥτις λόγῳ τοῦ ὑπερφυσικοῦ αὐτῆς χαρακτήρος ἐγκλείει ἐν ἑαυτῇ ταυτοχρόνως τὸ παρελθόν, τὸ παρὸν καὶ τὸ μέλλον. Καὶ τοῦτο διότι ἡ αἰώνιος ζωὴ, τὴν ὁποῖαν χορηγεῖ εἰς ἡμᾶς ὁ ζωοποιῶν τὰ πάντα Λόγος τοῦ Θεοῦ εἶναι αἰωνία οὐχὶ χρονικῶς, ὡς ἐπεκτεινομένη καὶ συνεχιζομένη εἰς τὴν αἰωνιότητα μετὰ θάνατον, ἀλλὰ ποιοτικῶς. Εἶναι δὲ αὕτη ποιοτικῶς αἰωνία διότι,

179. Πρβλ. *Λόγος κατὰ Ἀρειανῶν*, III, 33 (PG, 26, 396 A). Ἐπιστολὴ πρὸς Ἐπίκτητον Κορίνθου, VI (26, 1060 C). Ἐπιστολὴ πρὸς Μάξιμον φιλόσοφον, II: οὐκ ἀνθρώπου τέ τινος μετέχοντες, σώματος, ἀλλ' αὐτοῦ τοῦ Λόγου σῶμα λαμβάνοντες, θεοποιούμεθα (PG, 26, 1088 C).

180. *Περὶ τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Λόγου*..., X (PG, 25, 113 C).

ὡς ἀνωτέρω εἶπομεν, αὕτη ταυτιζομένη μετὰ τοῦ ἐν τῷ παρελθόντι, παρόντι καὶ ἐν τῷ μέλλοντι ἐνεργοῦντος Λόγου τοῦ Θεοῦ ἐμπεριέχει ἅπαντα τὰ κατ' ἐξοχὴν καλὰ καὶ σωτηριώδη ἀγαθὰ, τὰ ὅποια ὁ Λόγος πρῶτον μὲν ἐν τῷ παρελθόντι ὡς δημιουργὸς τοῦ κόσμου ἔδωκεν εἰς τοὺς πρωτοπλάστους καὶ δι' αὐτῶν εἰς ἅπαν τὸ ἀνθρώπινον γένος, δεύτερον δὲ ἐν τῷ παρόντι, ὡς ἐνσαρκωθεὶς, σταυρωθεὶς, ταφείας, ἀναστάς καὶ εἰς τοὺς οὐρανοὺς ἀναληφθεὶς Κύριος, δίδει εἰς πάντας τοὺς ἀνήκοντας εἰς τὸ σῶμα τῆς Ἐκκλησίας καὶ τρίτον ὡς μέλλον κριτῆς θὰ δώσῃ εἰς τοὺς ἐκλεκτοὺς αὐτοῦ. Διὰ τὸν Μ. Ἀθανάσιον, ἐπειδὴ ἡ αἰώνιος ζωὴ, ἥτις ταυτίζεται μετὰ τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν, ἀρχεται νὰ βιώνηται ἤδη ἐν τῷ παρόντι κόσμῳ, ἔπεται ὅτι «ἡμεῖς δὲ οὐ χρεῖαν ἔχομεν ἀποδημῆσαι διὰ τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν, οὔτε περάσαι θάλατταν διὰ τὴν ἀρετὴν. Φθάσας γὰρ εἶπεν ὁ Κύριος· Ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν ἐντὸς ἡμῶν ἐστίν»¹⁸¹. Ἐὰν δὲν ἔχωμεν ἀνάγκην νὰ ἀποδημῆσωμεν διὰ τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν, ἐπειδὴ ἀπὸ τοῦδε μετέχομεν τῶν ἀγαθῶν αὐτῆς, ἐν τούτοις ἔχομεν ἀνάγκην τῆς χάριτος τοῦ Θεοῦ, ἡ ὅποια διὰ τῆς ἐνεργείας τοῦ Παρακλήτου («οὐσιοῦ») τὰ πάντα εἰς τρόπον, ὥστε τὸ παρελθὸν καὶ τὸ ἔσχατον νὰ μεταβάλλωνται εἰς διαρκῆς παρὸν καὶ ὡς τοιαῦτα νὰ βιώνωνται ὑπὸ τῶν μελῶν τῆς Ἐκκλησίας.

181. Ἰδὲ *Βίος καὶ Πολιτεία τοῦ ὁσίου πατρὸς ἡμῶν Ἀντωνίου*, ΧΧ (PG, 26, 873 A).